

Fællesskabelse som hverdagsentreprenørskab

*Af Eva Pallesen & Marie Aakjær *)*

Resumé

På baggrund af etnografisk materiale fra to lokale borgerinitiativer indkredser denne artikel, hvordan vi kan forstå tilblivelse og opretholdelse af lokale fællesskaber. Artiklen udvikler en begrebsramme, som flytter opmærksomheden til, hvordan lokale forbindelser mellem mennesker, steder og begivenheder understøttes og genskabes over tid. Snarere end mål- og effektrationaler, er aktørorienteringen i denne kontekst kendetegnet ved en orientering mod små, 'uheroiske' forbindelser i hverdagen og hvad man kan skabe med de ressourcer, der nu engang er til rådighed et bestemt sted på et bestemt tidspunkt. I artiklen forstås dette som hverdagsentreprenørskab.

Emneord: fællesskab, entreprenørskab, sted, velfærd, civilsamfund

*) Eva Pallesen, PhD. & Marie Aakjær, PhD. er begge ansat som docenter ved Professionshøjskolen Absalon, Center for Ledelse og Forvaltning

A. Introduktion

Borgerfællesskaber får i disse år fornyet fokus, både som mål i sig selv og som middel til at opnå andre samfundsmæssige mål indenfor fx inklusion og sundhed. I denne artikel spørger vi: Hvad kendetegner den proces, hvori de lokale fællesskaber løbende bliver til og genskabes? På baggrund af et empirisk studie indkredser vi et begreb om lokal fællesskabelse forstået som hverdagsentreprenørskab. Vi henter empirien fra to kontekster, der begge angår fællesskaber der er borgerinitierede og ikke er en formel del af foreningslivet eller den kommunale organisation – men på den anden side er de heller ikke afkoblet herfra, og de søger på forskellig måde at gøre sig relevant for kommunal velfærd.

At fællesskaber spiller en rolle i udviklingen af samfund og velfærd er ikke nyt. I Danmark behøver vi blot at tænke på andelsbevægelsen, højskolerne eller den rodfæstede foreningstradition for at mindes om fællesskabers rolle i den samfundsmodel, som det moderne danske velfærdssamfund er groet ud af. Igennem de seneste årtier har 'frivillighed' fået stigende fokus – en udvikling der kan ses som en bestrebelse på at genindsætte civilsamfundet som det sted, der sikrer sammenhængen på trods af samfundets stigende differentiering og individualisering (Højlund og Larsen, 2001).

Det, man imidlertid kan argumentere for, er nyt, er, at fællesskaber i disse år også begynder at tænkes som en måde at adressere komplekse udfordringer, som relaterer sig mere direkte til den offentlige sektors formål og opgaver. I en kontekst af stigende opgavekompleksitet på den ene side og ressourceknaphed på den anden, leder offentlige aktører efter nye måder at adressere velfærdsproblemer på, som bidrager til at opbygge resiliens og stærke lokalsamfund (Aakjær og Pallesen, 2019) – og dermed supplerer en idé om velfærdsstaten som leverandør af løsninger på borgernes individuelle behov via andre kollektive og lokalsamfundsbaserede veje.

Når fællesskabsbaserede løsninger kommer ind på dagsordenen nu, er det således også i kølvandet på kritiske diskussioner om offentlig velfærd, der bl.a. har rejst spørgsmålet om grænsen for individbaserede tilgange til velfærdsproblemer, både økonomisk og socialt. Et individfokus hænger tæt sammen med centrale aspekter af velfærdsstaten, såsom retssikkerhed og ligebehandling. Men samtidig gælder det for en meget stor del af de resultater og problemer, som arbejdet i den offentlige sektor retter sig imod, at familier, netværk, lokalsamfund er afgørende. Centrale begreber i moderne styringsdiskurs, såsom 'effekt' og 'resultat', retter sig imidlertid ofte mod afgrænsede resultatmål på individniveau og beskæftiger sig typisk med borgerne i form af afgrænsede målgrupper. Effektperspektivet forudsætter her at det offentlige leverer en velafgrænset indsats rettet mod bestemte forventede resultater hos bestemte grupper af borgere. I en fællesskabskontekst derimod, er det netop dét, som deltagerne er fælles om, der definerer samværet, snarere end rollerne som hhv. én der leverer/modtager en indsats eller ydelse – og man kunne sige, at pointen her er, at

fællesskabet netop er en ramme for at overskride etablerede roller og kategorier. Fællesskab er med andre ord et relationelt begreb og handler om det levede liv i sin helhed.

Artiklen tager udgangspunkt i den præmis, at for at forstå lokale fællesskabers form, tilblivelse og opretholdelse, må vi have et teoriapparat, der kan favne fællesskabets relationelle, processuelle og sammensatte natur. Samtidigt har vi i denne artikel fokus på det aktivt skabende aspekt i relation til et konkret sted, altså fællesskabelse. Skabelse henviser her til det forhold, at vores cases foregår i et institutionelt rum, der ikke allerede er defineret, dvs. hvor der ikke er et veletableret organisationslandskab og hvor aktører, roller og resultatforståelser ikke ligger fast, men netop løbende skal skabes og genskabes i kollektive processer.

Et forskningsfelt, der netop har interesseret sig for skabende processer i stedbundne kontekster, hvor det institutionelle og organisatoriske rum ikke allerede er etableret, er entreprenørskabsfeltet. Entreprenørskabsforskningen har traditionelt studeret kreativitet i sammenhænge, hvor hverken markeder, kunder eller produkter allerede findes, men netop først skal skabes (Sarasvathy, 2001; 2003). Dette fokus på det skabende aspekt træder særligt frem i strømninger inden for entreprenørskabsliteraturen, som fremhæver det processuelle, sociale og kreative element i entreprenørskab (Spinosa et al, 1997; Sarasvathy, 2001; 2003; Steyaert, 2007; Hjorth og Holt, 2015).

I artiklen udvikler vi med afsæt i empirien en trebenet begrebsramme, der hjælper os til at forstå og beskrive den løbende tilblivelse og opretholdelse af lokale fællesskabsinitiativer – initiativer, som hverken er en del af den kommunale velfærdsorganisation eller afkoblet fra den. I det følgende vender vi os først mod 'fællesskab' som sociologisk begreb og argumenterer dernæst for, på hvilke måder entreprenørskabsfeltet kan være relevant i relation til artiklens spørgsmål. Dernæst følger en redegørelse for metode og empirisk materiale, inden vi tager fat på analysen, der falder i tre tematiske dele. I diskussionen adresserer vi begrebet hverdagsentreprenørskab og diskuterer dets relation til andre begreber. Begrebet hverdagsentreprenørskab beskriver kreative samhandlinger i praksis, der tager udgangspunkt i eksisterende ressourcer, som knyttes og forbindes på nye måder og derigennem skaber nye ressourcer. Det er processer og handlinger, der trækker mennesker, materialer og steder sammen i begivenheder, der forbindes til hinanden over tid gennem en understøttende infrastruktur der gør, at de midlertidige rum bliver til som en mere kontinuerlig socialitet – et fællesskab.

B. Indkredsning af teoretisk felt: fællesskabelse og entreprenørskab

Det danske 'fællesskab' oversættes ofte til det engelske 'community', der traditionelt har været associeret til 'lokalsamfund', men måske ikke helt indfanger den følelsesmæssige og situationsbundne side af det danske 'fællesskab'. I relation til det sidste er brugen af det danske

'fællesskab' ofte betydningsmæssigt tættere på det tyske 'gemeinschaft', der i sociologiens (tyske) klassikere knyttes til en form for socialitet, der hviler på det, Weber kaldte en *vergemeinschaftung* (Weber 1921/1978), dvs. tilblivelsen af sociale relationer, karakteriseret ved en følelse af solidaritet, og at de involverede er emotionelt knyttede til hinanden (Weber 1921/1978; De Vaujany, Leclercq-Vandellannoitte and Holt, 2019).

Det var især den tyske sociolog og kollega til Weber, Ferdinand Tönnies (1964 [1887]), der teoretisk udviklede skellet mellem 'gemeinschaft' (fællesskab/community) og 'gesellschaft' (samfund/Society). I hans tænkning, hviler 'gesellschaft' på en instrumentel baggrund: det er fordi mennesker har brug for organiserede samfund, for at kunne gennemføre deres projekter og opnå deres mål, at 'gesellschaft' opstår. 'Gesellschaft' hviler derfor også på praksisser, der formelt opretholder denne instrumentalitet, såsom politik, lovgivning og retspraksis. Derimod reserverer han, lige som Weber, 'gemeinschaft' til samlinger af mennesker, der holdes sammen af samhørighedsfølelse og gensidige emotionelle bånd. Her er det ikke politik og lovgivning, men social kontrol og moralkodeks, der skaber ligevægt i gruppen og bestemmer inklusion/eksklusion. Samfund hviler altså på rationalitet og kalkulation, mens fællesskaber hviler på blod, sted og sind, siger Tönnies (1996, 192) – eller sagt på en anden måde: fællesskaber er for Tönnies det, vi finder i slægtskaber, naboskaber og venskaber.

Som Tilman (2004) påpeger, kunne denne definition af fællesskab egentlig også beskrive det sociale i det middelalderlige Europa. Skellet mellem fællesskab og samfund udvikler Tönnies altså omkring en interesse for, hvordan 'gesellschaft' skiller sig ud og bliver til som led i en historisk proces, nemlig moderniseringen af de europæiske samfund. Måske derfor får vi også mere baggrund for at forstå 'samfund' end 'fællesskab' som en proces i Tönnies' tænkning. Fællesskaber er hos Tönnies historisk set det, der allerede er der, mens samfund er det, der opstår.

I denne artikel er vi derimod optaget af det lokale fællesskab som proces, altså hvordan fællesskaber bliver til gennem møder mellem mennesker i hverdagen, og hvordan og hvornår sådanne møder gentages og opretholdes nok til, at vi kalder dem et fællesskab. I den sammenhæng er vi interesseret i, hvordan de aktivt skabes i nye 'institutionelt hybride' rum – altså hvordan der skabes nye forbindelser mellem de fællesskaber, der allerede findes på arbejdspladsen eller villavejen, i familien og i de private venskaber; de felter Tönnies kalder slægtskaber, naboskaber og venskaber. Men vi er også interesserede i hvordan der dannes tråde til 'gesellschaft' og velfærdsstat, her den kommunale velfærd. Mens Tönnies som nævnt fokuserer på, hvordan det formålsbaserede fællesskab (gesellschaft), i vores kontekst velfærdsstaten, udskilles fra de 'formålsløse' familiære og venskabsbårne fællesskaber (gemeinschaft), er vi interesserede i den aktive bestræbelse på formningen af nye fællesskaber i krydsfeltet derimellem.

Det er i denne vægt på -skabelse at vi vender os mod entreprenørskabslitteraturen. Selvom entreprenørskab som teoretisk felt traditionelt set har en nær relation til virksomhedsopstart, og af mange associeres mere snævert til en økonomisk bundlinje, er der i entreprenørskabsteorien en strømning, der netop ikke afgrænser entreprenørskab til en økonomisk kontekst, men mere bredt ser entreprenørskabsstudier som undersøgelsen af, hvordan nyskabelse opstår inden for eller på kanten af etablerede organisationer - og i et spændingsforhold til management som rationalitet (Hjorth 2005). Pointen er her, at management har en iboende tendens til at prioritere forudsigelighed og kontrol, fordi det netop er den 'opgave' management løser: at forvalte ressourcer effektivt i forhold til at nå bestemte mål og resultater. Det er også den opgave, 'management' skal løse - de teorier, vi refererer til her, er altså ikke en normativ afskrivning af management som sådan, men en påpegnings af, at risiko og kreative afstikkere vil have en tendens til at blive marginaliseret, når management tager over som rationalitet. Derfor er der bestemte kontekster og bestemte tidspunkter, hvor en entreprenørskabs-logik er mere relevant end en management-logik, nemlig de tidspunkter hvor noget nyt, spinkelt og endnu-ikke færdigtænkt skal blive til og udfoldes. Entreprenørskab som hverdagspraksis på kanten af den etablerede organisation handler her om at skabe et 'andet sted', et nyt rum (med Hjorth 2005: for leg eller opfindelse), hvor noget, der ellers er marginaliseret, kan leve og (måske) derfra med tiden transformere etablerede praksisser.

Når dette litteraturfelt er interessant i forhold til fællesskabers relation til velfærd, er det bl.a. fordi entreprenørskab her knyttes til samfundsmæssig transformation og ses som en social kraft (Spinosa et al 1997). Snarere end at reducere entreprenørskabsforskning til at være studiet af, hvordan særligt dygtige individer 'kommer først' og udnytter en allerede eksisterende indtjeningsmulighed, som andre ikke har set, handler entreprenørskab i denne strømning af litteraturen om, hvordan nye samfundsmæssige rum for værdiskabelse opstår, hvordan ting, mennesker og steder relateres på nye måder i sociomaterielle samhandlinger, som rækker ud over enkeltindviders kreativitet og motivation.

Entrepreneurskab bliver her en særlig form for social kreativitet, der handler om at skabe nye rum inden for den etablerede orden - ikke så meget gennem overordnede modeller og strategier, der angriber og forsøger at udkonkurrere de dominerende logikker. Det handler snarere om det, man kan skabe lokalt og taktisk, dvs. om de midlertidige rum, hvor anledninger bliver til muligheder (Hjorth 2005, 392). Dette perspektiv flytter opmærksomheden hen til de små forskydninger i dagligliv. Der kommer her fokus på entreprenørskab som en form for kreativ hverdagspraksis, der også kan finde sted på steder og tider, som entreprenørskabsstudier traditionelt ikke har interesseret sig for, fx i etablering af et materielt og socialt 'anderledes' rum, der udvider eller ændrer deltagelsesmuligheder for børn og voksne (Pallesen, 2018).

Spørgsmålet om, hvordan lokale fællesskaber med et socialt sigte skabes og opretholdes, har traditionelt været et anliggende for frivillighedslitteraturen, som bl.a. har været optaget af (individuel) motivation og hvad der driver mennesker uden for en lønnet kontekst (se fx Holmgren & Friis, 2020). Med den stigende anknytning af borgerfællesskaber til velfærdsproblemstillinger, får fællesskabstematikken også en relation til temaer i litteraturen om offentlig styring og ledelse, der er informeret af forskellige strømninger i den internationale managementlitteratur (se fx Sørensen & Torfing 2019). Mens management som vidensfelt fokuserer på spørgsmålet om, hvordan organisering og ledelse understøtter effektiv forvaltning af eksisterende ressourcer i relation til at nå bestemte mål, handler fællesskabelse i forhold til velfærdssamfundets udfordringer snarere om at skabe nye ressourcer i bestemte geografiske kontekster, om at etablere nye (relationelle, sociomaterielle, stedbundne) rum for værdiskabelse og lede efter nye og andre bundlinjer end dem, der allerede er enighed om.

Det er netop sådanne typer processer, entreprenørskabsteorien har interesseret sig for. Inden for den processuelle strømning har de bl.a. været beskrevet med begrebet effectuation (Sarasvathy, 2001; 2003). Effectuation forskyder opmærksomheden hen på den fremadrettede 'forestillen sig' i kollektive processer, der bevæger sig ud af etablerede kontekster og derigennem skaber nye værdi- og resultatforståelser. Mens 'effectuation'-begrebet henviser til, at entreprenører opererer i en kontekst, hvor hverken markeder, kunder eller produkter allerede findes, men først skal skabes, er der en parallel til aktørerne i vores empiri, der netop må operere i en kontekst, hvor det institutionelle rum ikke er etableret. I det følgende redegør vi nærmere for, hvordan denne empiri er blevet til, inden vi tager fat på analysen.

C. Empirisk materiale og metode

Den følgende analyse bygger på et materiale, der er indsamlet som led i projektet Velfærdsinnovation mellem kommune og civilsamfund, der er støttet af Velux fonden. I projektet afprøver henholdsvis aktører i Slagelse Kommune og SYMB, som er et socialøkonomisk initiativ i Kalundborg, veje til fællesskabelse. Det empiriske materiale består af semistrukturerede interviews, uformelle samtaler og observationsnoter fra feltbesøg, skabt i perioden 2019-2021. Der er i denne periode gennemført 27 interview og 22 observationer, fordelt jævnt på begge kontekster. Personer fra begge kontekster er anonymiseret i videst muligt omfang, dvs. navne på begivenheder og personer er ændret. Analysen tager udgangspunkt i materialet fra Samlingsstedet i Slagelse Kommune, mens de temaer, der identificeres, perspektiveres med interview og observationer fra SYMB. Der er altså ikke her fokus på at sammenligne de to kontekster, men på at perspektivere og udfolde pointer fra det ene sted med materialet fra den anden kontekst.

Interessen for at forstå fællesskab som noget, der er under tilblivelse i det levede hverdagsliv, peger på dataindsamlings- og analysemetoder, der er egnede til at indfange erfaringer som dynamiske helheder og som har fokus på at forstå fænomener i kontekst. Dette har ledt os til dataindsamlingsmetoder, der overordnet kan knyttes til det etnografiske felt (Ybema et al., 2009; Czarniawska, 2014). Etnografiske metoder gør det muligt at studere sociale fænomener i kontekst, primært via deltagerobservation og interview kombineret med en forståelsesorienteret analytisk strategi. En etnografisk tilgang betoner vigtigheden af "at være der" som vej til at skabe viden om det fænomen, man har i fokus, hvilket også inkluderer, at man på egen krop kan mærke fysiske og følelsesmæssige påvirkninger af udsagn, handlinger og materialitet/rum i den praksis, man studerer. Der lægges her vægt på væsentligheden af at bygge på og bevare erfaringer som kvalitative helheder, inklusiv de emotionelle eller sansemæssige indtryk.

Et afsæt i etnografiske metoder indebærer, at man eksplicit forlader ideen om en forskerposition, som er udenforstående og objektiv i forhold til den studerede kontekst. Det gør vi også i vores studie, der udover interview også består af deltagende observation i fællesskabsaktiviteter i de to kontekster. Hvis vi var til stede i et rum hvor der blev strikket, fandt vi også et strikkesæt frem; hvis der blev sunget, sang vi med, osv. Det betyder selvfølgelig ikke, at vi var til stede på samme måde som deltagerne, idet vi jo var 'på arbejde': vi var der med et særligt sigte og ville ikke have været til stede uden den anledning, som projektet gav. Og det er netop pointen: Fremfor at forskeren lader sig opsuge i den studerede praksis, argumenterer Czarniawska (2007) blandt andre for, at forskerens deltagende 'fremmedhed' udgør en generativ position: netop dét, at forskeren i kraft af at være udefrakommende overraskes og undres over ting, der ikke nødvendigvis står ud som bemærkelsesværdige for de personer, der til daglig er en del af den studerede praksis, er afsæt for at generere forskningsmaterialet. Vi har i den projektgruppe, der har indsamlet empiri i projektet (bestående af 6 (fra 2021: 5) personer med to undergrupper på 3 (fra 2021: 3/2), der arbejdede i hver deres kontekst) forsøgt at fastholde denne 'fremmedhed' som en ressource. Blandt andet har to personer byttet undergruppe midtvejs, således at der kom 'nye øjne og ører' ind i det empiriske arbejde i hver undergruppe.

At den deltagende observation har en vægtig plads i materialet, giver en mulighed for at forfølge dét, som deRond et al. (2019) kalder 'enactive ethnography'. Det indebærer, at vi gennem det empiriske arbejde søger at relatere os til, hvordan de kontekster, vi undersøger, transformerer 'i "real time" kropslige erfaringer af en bestemt situation i en bestemt social og materiel kontekst "indefra og ud"' (deRond et al., 2019, p. 1978, vores oversættelse). Det betyder, at observationsmaterialet siger mere om, hvordan det er at være i de samtaler og aktiviteter, der opstod lige rundt om observatøren, end det er et forsøg på at registrere alt, der foregår i et rum eller på et sted. Vores præmis er her, at et givent rum altid er udtømmeligt; selv hvis man valgte at sætte sig ud på sidelinjen i en rent observerende rolle, ville man aldrig få det hele med. Men begrundelsen er

også, at en sådan deltagende observation giver et bedre afsæt for, i efterfølgende samtaler og interviews at relatere sig - også til de emotionelle, atmosfæriske dimensioner af fællesskab.

Analysen af det empiriske materiale er genereret i en dialog mellem empiri og teori. Ordet 'dialog' henviser her til, at analysen ikke er enten deduktiv eller induktiv, men snarere i praksis er foregået som en pendlen frem og tilbage mellem teori og empiri. Det har her ikke handlet så meget om, at lede efter sammenbrud i dialogen mellem teori og empiri, som det fx gør hos Alvesson og Kärreman (2007). Det har snarere handlet om at bruge entreprenørskabsteorien som det, Blumer (1954) kaldte 'sensitizing concepts', dvs. at den hjælper os med at gøre læsningen følsom over for anderledes mulige aspekter. I vores tilfælde aspekter af fællesskabelse, som vi ikke ellers ville se med fx frivillighedsforskningen. I modsætning til definerende begreber, der bruges til at definere og fastlægge et fænomen, er meningen med 'sensitizing concepts' at de udkaster nogle anderledes mulige linjer at kigge langs, når man går til sin empiri (Clarke & Star, 2008). I praksis har analyseprocessen bestået i, at vi først har læst det empiriske materiale igennem med særligt fokus på de hverdagslige interaktioner, hvorigennem de konkrete borgerinitiativer løbende bliver til, genskabes og får varighed. Vi havde her entreprenørskabsteori med som en del af vores baggrundsforståelse, men havde ikke låst os på bestemte begreber. Herefter har vi sammenlignet og udvekslet vores læsninger dialogisk mellem artiklens to forfattere. Her identificerede vi tre temaer, der blev afsæt for at udvikle en trebenet begrebsramme: assemblage, bricolage og infrastruktur. Den følgende fremstilling afspejler denne proces. Eftersom begrebsrammen er et resultat af analysen, snarere end et værktøj for den, som vi havde fastlagt på forhånd, starter vi i de følgende delafsnit med det empiriske materiale og introducerer begreberne i dialog med empirien.

D. Analyse

Hvad kendetegner den proces, hvori de lokale fællesskaber løbende bliver til og genskabes? Dette analyseafsnit falder i tre dele: først fokuserer vi på fællesskaberne som hverdagslige sammenkoblinger af mennesker, materialitet og sted, der er atmosfærisk stemte og drives af en relationelt betinget fornemmelse af mulighed. For det andet fokuserer vi på, hvordan disse sammenkoblinger kreativt skabes i aktørernes orientering mod at kombinere de forhåndenværende ressourcer på nye måder. For det tredje fokuserer vi på, hvordan disse hverdagslige engagementer og lokale interaktioner forbindes og understøttes over tid.

1. Stemning og mulighed: Hverdagslige sammenkoblinger af mennesker, materialitet og sted

Vi starter en onsdag formiddag i 'Samlingsstedet'. 'Samlingsstedet' er et lokalt fællesskab i et landdistrikt, som har til huse i et tidligere boldhus, placeret centralt ved byens fodboldbane og tæt på den lokale købmand, kirken og sportshal. Boldhuset ejes af kommunen, og benyttes af en lille gruppe borgere, der med kommunens velsignelse har ombygget og istandsat huset og omdøbt det

til 'Samlingsstedet'. 'Samlingsstedet' rummer nu et køkken, et værksted, et bibliotek, et mødelokale og et lager. På fredag formiddag mødes en håndfuld mænd i 'Herreklubben', og tirsdag aftener en gruppe kvinder i 'Læseklubben'.

Poul kommer kørende på sin minitraktor til 'Samlingsstedet'. Kort efter kommer Jens. Det bliver kun de to i dag. De plejer at lave noget praktisk arbejde først, vi er udemennesker, siger Poul. Bagefter plejer de at drikke en kop kaffe. I dag har Poul tænkt sig at slå noget græs oppe ved udemotions-området. Jens kan gå lidt med buskrydderen, som de har fået af kommunen.

Det er Poul, der siger hvad der skal gøres - og så gør vi det, siger Jens. Så kommer Ivan forbi med en rød plastikdunk. Det er benzin fra kommunen. Kommunen leverer det hos Ivan, som så tager det med til 'Samlingsstedet'. For de kan jo ikke bare sætte det uden for 'Samlingsstedet', hvis der ikke lige er nogen. Ivan går igen. Han skal opereres snart og har ikke lige tid til at blive der i dag. Stemningen dykker lidt.

Søren kommer forbi med sin hund. Er der en kop kaffe? Han sætter sig. Jens og han taler om cykling, de cykler begge to. Poul cykler ikke. Han spiller heller ikke fodbold. Det har aldrig interesseret mig, jeg er mere til teknik, siger han. Men han og konen danser folkedans. Det er derfra de kender en fjerde mand, som nu også kommer i 'Samlingsstedet'. Søren kommer ikke rigtig i 'Samlingsstedet', men vil gerne på sigt komme der. Som det er nu, stikker han bare hovedet forbi.

'Samlingsstedet' er ikke ordnet omkring formål, medlemskab eller fastlagte roller som fx formand eller kasserer. Der er ingen ansatte, ingen medlemmer, ingen frivillige. Og deltagerne samles heller ikke om den samme interesse. Alligevel er 'Samlingsstedet' noget der opfattes som en enhed, der rækker ud over selve bygningen. Så hvad er det? Hvis vi ser på det helt konkret denne formiddag, består 'Samlingsstedet' af Poul og Jens, Søren, Ivan, en hund, en kande kaffe, en dunk benzin, en buskrydder, en minitraktor og et gammelt boldhus. 'Samlingsstedet' er ikke en organisation, men snarere en midlertidig forbindelse mellem en række forskelligartede elementer - denne dag omfatter de materiel, dyr, mennesker, sted, væske.

I interaktionen af disse elementer opstår et (midlertidigt) rum, der har en bestemt stemning, som kan være forventningsfuld eller som kan dykke, når talen falder på Ivans sygdom. Kommunen er med i konstellationen, men det er i form af lokale komponenter (her i form af benzin, grønne områder og boldhus) blandt andre komponenter, snarere end som en formel ramme om aktiviteten. Man kan selvfølgelig sige, at formelle organisationer også er en sammentrækning af heterogene elementer - af mennesker, steder og materialer. Den kommunale vej&park-enhed består fx af redskaber, grus, budget, teamledere osv.; på et hospitals operationsstue er der sygeplejersker, læger,

blodposer, skalpel, osv. Men her er komponenterne organiseret rundt om en på forhånd defineret aktivitet (at vedligeholde veje og udearealer, at udføre lægefaglige operationer), relateret til organisationens formaliserede formål (at forvalte ressourcer effektivt henimod kommunalpolitiske mål, eller at forebygge sygdom og helbrede borgere), ligesom interaktionen er ordnet i et hierarki og kodet ind i bestemte roller og funktioner. I 'Samlingsstedet', derimod, er komponenterne ikke ordnet af hierarki, funktioner og mål, men holdes sammen af lokale, relationelt skabte og mere flydende fænomener som stemning, lyst til at kigge forbi og fornemmelse af fremtidig mulighed: Søren stikker hovedet ind, fordi han vil gerne komme der på sigt. Den hyggelige stemning dykker da Ivans operation kommer på tale. Det er fænomener, som den enkelte oplever (lyst til at komme der, medfølelse med Ivan), men som også rækker ud over individet (stemningen der dykker, fornemmelsen af mulighed). Der er en organisering, men ikke en organisation: Snarere end at være rammesat af et formaliseret mål- og funktionshierarki, er det 'hele', som interaktionen mellem mennesker og ting i 'Samlingsstedet' udgør, mere midlertidigt og lokalt.

I arbejdet med analysen ville vi bl.a. gerne forstå noget om kommunens betydning for borgerfællesskaber. Men jo mere konkret vi forsøgte at forfølge dette spørgsmål, des mere stødte vi på spørgsmålet: 'Hvor starter og slutter kommunen i dette tilfælde? Hvad er det for en størrelse, vi iagttager her'? Vi var interesserede i relationen mellem kommune, civilsamfund og fællesskab, men det gik op for os, at der deri allerede lå en præmis om, at de empirisk set altid er afgrænsede, stabile enheder. Men i konkrete, lokale situationer blev det ofte mere mudret og tvetydigt. Vi begyndte derfor i stedet at kigge efter forbindelser, der dannede midlertidige, lokale helheder - uden at starte i afgrænsningen mellem kommune og civilsamfund. De helheder, vi identificerede, er mere midlertidige og flydende end en organisation, men samtidig mere stabile og organiserede end tilfældige øjeblikks-møder mellem ting, steder og mennesker. Til at beskrive og forstå dette niveau, der skyder sig ind imellem organisation på den ene side og tilfældige møder på den anden side, tog vi begrebet assemblage op.

Begrebet assemblage, der har været anvendt i entreprenørskabslitteraturen (Hjorth, 2014), er især udfoldet filosofisk af Deleuze, der brugte det som et udtryk for et 'hele' der består af heterogene dele som en kontrast til et 'hele' som en organisme. Det sidste er karakteriseret ved nødvendige relationer: dvs. kroppens dele spiller sammen på bestemte måder, hjertet har fx en bestemt funktion i forhold til blodcirkulationen, der ikke kunne være omvendt eller varetages af leveren. I en organisationskontekst kan man sige, at et hierarki fastlægger nødvendige relationer, fx direktørens beslutningskompetence i forhold til afdelingschefens, forvaltningens rolle i forhold til decentrale institutioner osv. I modsætning til dette er en assemblage karakteriseret af kontingente relationer - det vil sige, at elementerne kunne altid være anderledes knyttet sammen (Delanda, 2006). Det er ikke givet på forhånd, hvordan og med henblik på hvad Søren, Ivan, en hund, en kande kaffe, en dunk benzin og en buskrydder spiller sammen. Begrebet assemblage trækker her opmærksomheden

hen på, at dette 'hele' ikke kan reduceres til en sum af delenes egenskaber, men at disse egenskaber netop er et resultat af interaktionen med andre komponenter i assemblagen. Kaffen kommer til at spille en bestemt rolle i interaktion med Sørenes lyst til at deltage 'på sigt', og med buskrydderen, som en fremtidig aktivitetsmulighed.

Med andre ord: Assemblage indfanger det forhold, at den enhed, som 'Samlingsstedet' udgør, løbende skabes og genskabes i midlertidige, improvisatoriske og hverdagsagtige koblinger af mennesker, ting og sted. Det er små taktiske forbindelser (Hjorth 2005), der konfigurerer midlertidige rum, hvori noget, der ikke har andre organiseringer, kan blive til - i dette tilfælde en mere fleksibel og prøvende deltagelsesform: Man kan være deltager, selvom man 'ikke rigtigt kommer i Samlingsstedet'. 'At stikke hovedet forbi' er en deltagelsesform, som fx slet ikke ville være mulig på en operationsstue. Den ville måske være muligt i en badmintonklub eller et kor - men her er det stadig lidt sværere at være deltager, hvis man ikke deltager i den aktivitet, der står i centrum for fællesskabet. I 'Samlingsstedet' er det muligt at komme uden at ville noget, eller uden at vide, hvad man vil. Der er en mere gennemtrængelig grænse ind til den midlertidige og mere flydende organisering, som 'Samlingsstedet' er: det er muligt at deltage i tidsmæssige små spænd (helt ned til et øjeblik hvor man 'stikker hovedet ind'), man kan deltage med et meget lille bidrag - og behøver ikke tage en mere langsigtet frivillig- eller medlemsrolle på sig for at deltage.

Den fleksible deltagelsesform, understreges også af Susanne, der har startet en læseklub i 'Samlingsstedet'.

Vi betaler jo ikke for at være der. Så jeg skal ikke opkræve kontingent. Vi låner bøgerne på biblioteket, det koster os ikke noget, og te og kaffe det tager vi med hjemmefra eller skiftes til. På den måde er det uforpligtende - altså, du har jo ikke meldt dig og du behøver heller ikke at læse bogen, men du er velkommen til at være der. Man kommer bare, hvis man har lyst til at være medlem.

'Læseklubben' er en anden af de midlertidige sammenknytninger (assemblages) der udgør 'Samlingsstedet' - her af sted, bøger, mennesker, te og kaffe - bundet sammen af lyst til at være med lige den dag. Det faktum, at elementerne ikke er knyttet sammen af en mere formel konstruktion (medlemskab, kontingent, tilmeldinger), gør, at 'man kan være med, uden at læse bogen'. Det er bemærkelsesværdigt, at Susanne bruger ordet 'medlem' på en særlig måde. At være 'medlem' betyder ikke, at man har meldt sig til eller betaler kontingent, man er snarere 'medlem' af det fælles tilstedevær.

Flytter vi blikket til den anden empiriske kontekst i regi af SYMB, ser vi en parallel betoning af den åbne anknytning af elementer som muliggørende i forhold til deltagelsesformer, udtrykt her af en borger, der fortæller om at komme i gang efter en svær periode:

Det her, der kan man bruge mange eller færre kræfter (...) jeg er ikke kreativ, jeg er bestemt ikke kreativ, men nu er jeg så gået med i noget, der hedder 'mal og tegn' (...) det er sådan, man har selv sine ting med og øh, hvis jeg kan holde to timer, så er det det. Så siger jeg 'nu gider jeg ikke mere, nu går jeg hjem'.

'Mal og tegn' er en enhed (assemblage), der består i kraft deltagere, der interesserer sig for og har lyst til at male og tegne, SYMBs lokaler, et mødetidspunkt, deltagernes egne 'ting' (tegne og malegrej). Man kan bidrage med lidt eller meget, og bidraget kan være bestemt af det, man lige kan den her dag. Men midlertidigheden og den åbne sammenkobling betyder også, at det hele tiden er et underliggende spørgsmål, hvem der er med eller ikke er med. I denne kontekst kommer tovholdere af aktiviteter også nogen gange på et særligt arbejde, her illustreret med en situation fra en anden aktivitetsgruppe:

Else går igennem en liste af folk, der på et tidspunkt har været i kontakt med aktivitetsgruppen og efterladt deres kontaktoplysninger. Der var en, der boede i en campingvogn og lige blevet hofteopereret - skal man ringe til hende? - de snakker lidt om, hvor svært det må være at bo i campingvogn med opereret hofte. Jeg ved ikke, hvor det lander, om der skal ringes eller ej. Der bliver også talt om en mor og datter - de havde det svært. De nævner også Ole, der kommer med kage, han er flink nok - men hvor har han været? I den her tid?

Den anden side af fraværet af medlemskab og faste deltagerpositioner bliver således også, at det er mere flydende hvem, der er inde og hvem, der er ude: Skal man ringe til dem, der kun lige har været her en enkelt gang - eller vil de helst være fri? Det bliver her et stående arbejde for tovholdere og initiativtagere at tage stilling til, hvem der er med - og om fravær er et resultat af et eksplicit ønske.

2. Det ufærdige og opfindsomme: at koble de forhåndenværende ressourcer på nye måder

At de midlertidige sammenkoblinger af steder, ting og mennesker er kontingente, betyder vel at mærke ikke, at de er tilfældige eller at de ikke er relateret til deltagernes aktivt skabende medvirken. Men hvordan kan vi forstå denne skabende medvirken? Vi vender tilbage til en formiddag i 'Samlingsstedet':

Manden i den grønne t-shirt fortæller, at han var forbi i søndags, fordi han lige ville slå lidt græs oppe på området bagved. Men der var fyldt med børn, der spillede fodbold og deres forældre. Så han ville ikke larme. Men forældrene manglede kaffe, og Brugsen havde ikke

noget. Ja det skulle vi have vidst, siger Poul. Det kunne have været en god anledning til at holde caféen åben i 'Samlingsstedet'.

Lige nu holder de åbent hus hver mandag formiddag. Hvor man fx kan komme og spille petanque eller golf og få en kop kaffe. For så kan de, der skal i Brugsen og handle, lige komme forbi og få en kop kaffe og en snak, før eller efter de handler. Det behøves ikke at ligge om mandagen – det er op til, hvad folk vil bruge stedet til.

På opslagene i Hallen og ved Brugsen står, at 'Samlingsstedet' i samarbejde med Susanne og Brugsen arrangerer sæbekassebil-bygning. Poul viser, at de har værktøj og nogle hjul klar allerede. Og der er lidt rester træ tilbage fra da de byggede taget på bålhytten. De taler om at plejehjemmet ligger lige oppe bag hallen – lige ud af stien – det kunne være nogle af dem derfra, der kom forbi. Der har de ikke hængt en seddel op endnu.

Manden i den grønne t-shirt kommer egentlig for at klippe græs, men kigger sig omkring og opdager, at der er noget andet, som der er brug for – kaffe – og begynder at tænke i, hvordan 'Samlingsstedet' som fysisk sted kan bruges i den sammenhæng. De boldspillende børn og voksne knyttes sammen med kaffen, der forbindes med folks handelsvaner i den nærliggende Brugs, og 'Samlingsstedet' som fysisk lokalitet får (midlertidig) mening ud af den sammenknytning.

Poul og de andre, der kommer i 'Samlingsstedet', bruger det forhåndenværende til at løse problemer og afdække muligheder – træet, der er indkøbt til bålhytten, bliver kombineret med de børn og voksne, der er rundt om 'Samlingsstedet', og Brugsen, der ikke havde kaffe den dag, kan bruges til noget andet (ophængningssted for sedler og opslag). Plejehjemmet oppe ad stien repræsenterer en fremtidig mulighed. Det er her kendetegnende, at ting og ressourcer bruges på måder, som går ud over deres tiltænkte og allerede etablerede funktion, og at ressourcer kombineres på nye måder (Fischer 2012). Dette sker vel at mærke i form af små hverdagsagtige koblinger, snarere end i foruddefinerede mål, projekter og strategier:

Poul fortæller, at 'de' [mændene i 'Samlingsstedet'] er ved at ordne området med træer mellem fodboldbanerne, så det kan bruges af børnehaver og vuggestuer – de børn, der er for små til den lille legeplads. Hvis vi bare får lov til at fælde et træ, så er vi klar, siger han. De vil bygge noget, man kan sidde på og sådan. I 'Samlingsstedet' står en række fuglehuse, Poul har lavet. De er til salg og pengene går til benzin eller kaffekassen.

Hverken Poul eller andre har på forhånd defineret, hvad 'Samlingsstedet' er, og har ikke anskaffet materialer og rekrutteret deltagere ud fra det. Han møder op, ser sig omkring, og får ideer til, hvad 'Samlingsstedet' kan være.

Eksemplet her repræsenterer et aspekt af praksis, som vi ser mange steder i vores materiale hos aktører både i SYMB og i 'Samlingsstedet' – nemlig det, at man starter med det, der er til rådighed, og derudfra finder ud af, hvad der skal ske. I en snæver målstyringshorisont kunne dette ses som orienteringsløshed. Men entreprenørskabslitteraturen har netop beskæftiget sig med det virkningsfulde i denne type handlerationale. Baker & Nelson (2005) bruger begrebet bricolage som en måde at beskrive entreprenørers måde at få ting til at ske på, ved at bruge de ressourcer, som er til rådighed, og kombinere dem på nye måder og applicere dem på nye problemer og muligheder (Baker & Nelson, p. 33).

Bricolage blev oprindeligt introduceret af antropologen Levi-Strauss (1966) som en måde at begrebsliggøre en særlig improvisatorisk tilgang til at frembringelsesprocesser. Som illustration skelnede Levi-Strauss mellem en ingeniørs og en handy-man's arbejdsproces: mens ingeniøren starter med et design og dernæst skaffer de redskaber og materialer, han behøver, arbejder handy-manden ud fra det, der er til rådighed for ham, og skaber derudfra sit design. Bricolage blev senere samlet op af entreprenørskabs-litteraturen som en måde at beskrive en særlig handlingsorienteret, hands-on og improvisatorisk tilgang (Fischer 2012, Senyard, Baker, & Davidsson, 2009).

Netop det, at fællesskabet ikke er noget defineret eller færdigt men opstår, når forhåndenværende elementer knyttes sammen, fremhæver borgere i begge kontekster som noget, der har betydning for deres deltagelse. Som udtrykt i citatet herunder fra en borger, der fortæller om, hvorfor vedkommende kommer i SYMB efter en svær periode, hvor denne borger ellers ikke er kommet så meget ud:

Det gør, at jeg føler, at jeg er med i noget, jeg er... Og jeg kan være med til at skabe noget. Det er nok den vigtigste grund til, at jeg overhovedet er her. Det er det med, at det ikke er et færdigt koncept, man bare kommer og deltager i det ene eller det andet eller det tredje. Du er selv med til at udforme, hvordan skal det være. (...)

Adspurgt om vedkommende lige så godt kunne have startet i en badmintonklub eller en anden fritidsforening, fremhæver denne borger at 'det kommer man ikke i gang på. Der tager du ud af huset og deltager i noget og tager hjem igen. Det her, der kan jeg bruge mange eller færre kræfter'. Lige som oven for, tillægges det fleksible i omfanget af deltagelsen og det bidrag man skal forpligte sig til, altså betydning. Bricolage, forstået som en handlemåde der tager udgangspunkt i at skabe noget ud af det, der nu engang er til stede – og dermed knytter mennesker, ting og steder sammen i en midlertidig assemblage, jf. forrige afsnit -- hjælper os her til at få øje på det midlertidige og ufærdige som andet end en mangel. Det midlertidige og ufærdige er dét, der netop er med til at skabe muligheder for fællesskaber med anderledes, åbne deltagelsesformer.

3. Muliggørelse og forstærkning: forbindelser mellem engagementer og begivenheder over tid

'Samlingsstedet' er ikke afkoblet fra velfærdsstatens institutioner eller det etablerede foreningsliv – men det er karakteristisk at begge dele er til stede i lokale og uheroiske koblinger snarere end som etablerede systemer: de små lokale koblinger er til stede i form af praktisk hjælp til gymnastikforeningen og boldklubben, som holder til i Hallen. På samme vis er koblingen til kommunal velfærd til stede som mulige forbindelser til plejehjemmet lige oppe ad stien eller siddepladser til børn og voksne fra daginstitutionen tæt på boldhuset. At 'Samlingsstedet' hele tiden skabes og genskabes i hverdagssituationer, hvori kommunen og velfærdsinstitutioner, såvel som det etablerede foreningsliv, indgår som lokale koblinger, rejser spørgsmålet om, hvordan disse lokale interaktioner understøttes og forbindes over tid.

Kommunen, som Samlingsstedet ligger i, kan naturligvis ikke 'levere' fællesskabet i boldhuset som en 'serviceydelse'. Samtidig kan den heller ikke støtte 'Samlingsstedet' direkte gennem økonomiske tilskud, som fx §18 midler eller lignende, som kræver at modtageren har et registreret CVR-nummer og dermed en formel foreningsstruktur. Men hvilken rolle spiller kommunen da? Man kan sige, at mens kommunen ikke er i forgrunden som formel ramme for 'Samlingsstedet', er den i baggrunden som en muliggørende infrastruktur. Når vi taler om infrastruktur, tænker vi ofte på motorveje eller toget – materielle ressourcer der forbinder mennesker og steder. I organisations- og innovationslitteraturen indgår infrastruktur som et begreb for sociomaterielle anordninger, der skaber forbindelser på tværs af ting, sted og socialitet gennem tid (Star & Ruhleder 1996). Vi ser her, at den muliggørende infrastruktur for fællesskabelse, som kommunen spiller en væsentlig rolle i, har flere dimensioner: den er til stede gennem det materielle (stille redskaber – en buskrydder – og materialer til rådighed), det stedlige/rumlige (dedikere lokaler, bygninger, steder til engagementers udfoldelse), i begivenheder (lokaludvalgsmøder, Lokaludviklingsplan (LUP), o.l.), og i relationer (knytte kontakter mellem borgere og til eksisterende organiseringer). Det sidste har i denne situation bl.a. bestået i, at den kommunale udviklingskonsulent hjælper med at knytte kontakter: til personer i Kommunen, som kan hjælpe med at give tilladelser eller har viden, til ledelsen i den udkørende hjemmepleje, der kunne have viden om, hvorvidt der sidder ældre mennesker i lokalområdet, som kunne have glæde af at komme i 'Samlingsstedet', og indirekte gennem arbejdet med de løbende møder omkring LUP'en og Lokalrådet, som den kommunale konsulent er med i.

Björgvinsson m.fl. (Björgvinsson, Ehn, & Hillgren, 2010; Hillgren, Seravalli, & Emilson, 2011) peger på betydningen af at etablere infrastrukturer, der muliggør interaktion i et længere perspektiv, frem for at arbejde i kortsigtede projekter og isolerede cases, der er karakteriseret ved at være afgrænset i tid, ressourcer og mål. Når vi forstår 'Samlingsstedet' ud fra infrastruktur, forskydes opmærksomheden til sammenvævningen af temporale og relationelle aspekter, der hjælper os til at

forstå den kommunale rolle i forhold til fællesskabelse på en måde, der hverken gør individet (fx ildsjælen) eller det kommunale system til udgangspunkt. Det overskrider på den ene side ideen om, at lokale fællesskaber lever alene på grund af lokale ildsjæle – og at de opstår eller dør ud i takt med disse ildsjæles tilstedeværelse (som derfor opmuntres fx med kommunale priser). Men samtidig overskrider det også en mere strategisk tilgang til fællesskaber, hvor fællesskabet ses som et redskab for kommunale mål og resultater, som individerne så må koble sig på og i større eller mindre omfang legitimere aktiviteten i relation til. Med infrastruktur får vi snarere øje på betydningen af forbindelser og relationer: kommunens rolle i fællesskabelse handler her snarere om at spotte engagementer, der er spirende og spredte, og om at knytte kontakter og forbinde engagementer og sidst, men ikke mindst, om at stille materiel og sted til rådighed, som forbinder sig med engagementer, og som understøtter disse forbindelser over tid. Spirende borgerengagementer kan både være negativt drevne (uopfyldt behov, mangel, utilfredshed) eller positivt drevne (drømme, ønsker, håb). Fælles for dem er, at de er spirende, spredte eller 'skrøbelige' i den forstand, at de skal finde hinanden og have en understøttende sociomateriel ramme for at vokse til fællesskaber. Ved at forstå denne proces som infrastruktur fremhæves, at fællesskabelse bygger på engagementer, der allerede findes hos borgerne, uden at det indebærer, at man parkerer drivkraften entydigt i individerne, men snarere i de muliggørende betingelser for, at forbindelser mellem engagementer kan opstå, leve og opretholdes over tid. Men denne tilgang til fællesskabelse kræver netop en viden om borgerengagementer i den ('vage') form de har, før de bliver organiserede og stærke. Muligheden for at spotte og forbinde engagementer hviler på en (ledelses)praksis, som fx i vores empiri hvor en kommunal udviklingskonsulent går ud til arrangementer og lokale begivenheder, drikker kaffe og taler med folk uden nødvendigvis at have et præcist ærinde eller mål med at være til stede – ud over netop det: at være der i de lokale interaktioner. Mens man altså længe har talt om at sætte 'borgeren i centrum' af kommunens aktiviteter, kan man sige, at det sidste snarere handler om praksisser, hvori kommunen kommer ind i centrum af borgerens og borgernes liv, og derfra søger at gøre sig relevant som en medspiller i livet, som det allerede pågår eller er ved at opstå.

E. Diskussion: hverdagsentreprenørskab og lokal fællesskabelse

Mens Tönnies fokuserede på, hvordan det formålsbaserede fællesskab (gesellschaft) udskilles fra de 'formålsløse' familiære og venskabsbårne fællesskaber (gemeinschaft), er fokus i denne artikel på den aktive bestræbelse på skabelsen af nye fællesskaber i krydsfeltet derimellem. For at indfange fællesskabelsen har vi vendt os mod begreber fra entreprenørskabslitteraturen. Med begreber som assemblage, bricolage og infrastruktur forskydes fokus til det lokale, det midlertidige, og det improvisatoriske element i fællesskabelse, samt til hvordan disse midlertidige, improvisatoriske rum bliver forbundet og får stabilitet over tid. Alle tre begreber adresserer på forskellig måde, hvordan sociomaterielle komponenter samles, holdes sammen og forbindes. Hvert begreb hjælper

med at få øje på forskellige aspekter af dette: Assemblage hjælper os til at få øje på fællesskabelse som en samling af heterogene elementer - mennesker, steder og ting - mens bricolage sætter fokus på den form for håndværksmæssig-kreativ hverdagspraksis, hvorigennem elementerne bringes sammen. Infrastruktur hjælper os med at få blik for den proces hvorigennem elementerne forbindes, understøttes og muliggøres over tid.

En væsentlig kontekstbetingelse er, at vores cases foregår i et lokalt rum, der ikke er institutionelt og organisatorisk fastlagt. Deltagerpositioner, bundlinjer og værdiorienteringer er flydende og skabes løbende. Det gør det på den ene side mere usikkert, hvem der deltager hvornår og hvad der kommer ud af det - men det er også dette element af gennemtrængelighed og midlertidighed, der er med til at muliggøre anderledes deltagerpositioner end i etablerede organisatoriske kontekster. Det åbner for deltagerpositioner, hvor man kan bidrage med lidt eller meget, og hvor man kan byde ind som medskaber, uden at tage en langsigtet eller uoverskuelig deltager position på sig. Man kan deltage, uden at man ved hvad man vil og uden man på forhånd nødvendigvis kan sige klart, hvad man har at byde på, eller hvor længe man kan holde til at være med.

Det er kendetegnende at aktørerne, når de lykkes, har en orientering mod de midler og ressourcer, der nu engang er til rådighed, og derudfra prøver de at forestille sig og sammen finde frem til de mest interessante, lokale og situationsbestemte mål for samværet et givent sted på et givent tidspunkt. Det er en særlig form for mål-løs (eller mål-søgende) effektorientering, som minder om det, vi oven for med entreprenørskabsteorien kaldte effectuation. Snarere end at være orienteret mod bestemte mål, resultater eller målgrupper, er aktørerne orienteret mod at bruge det, der nu engang er til stede - og derudfra skabe deltagerroller og aktiviteter. Det betyder, at værdiskabelsen er lokal og midlertidig - men ikke tilfældig eller orienteringsløs. Den er indlejret i små og uheroiske sammenkoblinger, som genereres ud af fornemmelse af mulighed og de ressourcer, der nu engang er til rådighed - og som næsten ikke 'står frem' fra hverdagslivet og derfor ikke ved første øjekast påkalder sig stor opmærksomhed.

Vi argumenterer for, at dette afspejler en praksis, som vi har valgt at kalde hverdagsentreprenørskab - forstået som kreative samhandlinger i praksis, der tager udgangspunkt i eksisterende ressourcer, som knyttes og forbindes på nye måder og derigennem skaber nye ressourcer. Det er processer og handlinger, der trækker mennesker, materialer og steder sammen i begivenheder, der forbindes til hinanden over tid gennem en understøttende infrastruktur der gør, at de midlertidige rum bliver til som en mere kontinuerlig socialitet - et fællesskab.

I en dansk kontekst har andre tidligere beskæftiget sig med det hverdagslige aspekt af innovation (Wegener og Lippke, 2018) eller politisk engagement (Bang og Sørensen, 1999). Sidstnævnte lancerede for mere end 20 år siden termen 'hverdagsmageren' til at beskrive en form for aktivisme,

som forholder sig til og agerer på hverdagslivets problemer der, hvor de nu engang er: i nabolaget, i de lokale institutioner, i kvarteret eller landsbyen. Hverdagsmagerens politiske engagement går således ikke gennem et engagement i den 'store' politik, som fx spørgsmål om velfærdsreformer eller klassisk social politik, eller gennem partipolitisk arbejde og demokratiske tillidshverv, men retter sig ad-hocbaseret mod hverdagslivets små anliggender. Det er kendetegnende at 'hverdagsmageren' selv handler direkte på problemstillingen i hverdagslivet, snarere end at arbejde via de store spørgsmål og systemer.

Ved at sætte hverdag foran entreprenørskab, understreger vi, ligesom Bang og Sørensen, de ad-hocbaserede handlinger i det nære. Mens Bang og Sørensen var interesserede i at beskrive og forstå former for aktivisme, som ikke indfanges af traditionelle forestillinger om politisk engagement, er vi interesserede i at forstå opfindelsen af nye rum for værdiskabelse, som ikke indfanges af traditionelle forståelser af entreprenørskab. Ligesom 'hverdagsmageren' engagerer aktørerne i vores empiri sig i velfærdsstaten i dens lokale og konkrete manifestation snarere end i velfærdsstaten som overordnet samfundsmodel.

Men hvor 'hverdagsmageren' beskriver en bestemt type, dvs. har den der engagerer sig som omdrejningspunkt, har vi med hverdagsentreprenørskab – og begreberne assemblage, bricolage, infrastruktur – fokus på nye sammenkoblinger af eksisterende ressourcer og på, hvordan de muliggøres af både improvisatoriske aktørorienteringer og af sociale og materielle infrastrukturer. Det drejer sig om, hvordan handlinger forbindes og forbinder mennesker, steder og ting, og hvordan disse forbindelser muliggøres og opretholdes over tid.

F. Konklusion: hverdagsentreprenørskab mellem civilsamfund og kommune

I artiklen har vi forsøgt at indfange, hvad der kendetegner den proces, hvori lokale fællesskaber løbende bliver til og genskabes. I analysens tre dele begrebsatte vi først fællesskabelse som assemblage – som hverdagslige sammenkoblinger af mennesker, materialitet og sted, der er atmosfærisk stemte og drives af en relationelt betinget fornemmelse af mulighed. For det andet begrebsatte vi aktørernes kreative sammenkoblinger af forhåndenværende ressourcer som bricolage. Med det tredje begreb om infrastrukturer viste vi, hvordan disse hverdagslige engagementer og lokale interaktioner forbindes og understøttes over tid. Samlet afspejler dette et sociomaterielt funderet perspektiv på fællesskabende praksis, som vi har betegnet som hverdagsentreprenørskab.

Dette perspektiv understreger, at styrkelse af fællesskabelse ikke blot handler om at støtte eller sætte spot på bestemte engagerede individer, fx via et entydigt fokus på ildsjæle. Ej heller kan fællesskabelse uden videre spændes for en rationel organisationsforståelse, hvor fællesskabet bliver

et redskab til at nå eksternt fastsatte mål. Fællesskabelse som entreprenørskab giver blik for en praksis, hvor eksisterende ressourcer gennem kreativ samhandling knyttes og forbindes på nye måder og derigennem skaber nye ressourcer. Lidt polemisk sagt er det med andre ord måske ikke så meget borgeren eller ildsjælen, der skal i centrum i kommunen, som det er kommunen, der skal ind i centrum af borgernes liv – dvs. være tilstrækkelig tæt på det levede liv i en lokal kontekst til at kunne spille sammen med de spirende engagementer, der endnu ikke har en organisering og behøver en støttende infrastruktur for at de muliggøres og forbindes som fællesskaber.

Note

For en nærmere introduktion af de to empiriske kontekster, henvises til introduktionen i dette særnummer.

Tak

Artiklen er blevet til i forbindelse med projektet 'Velfærdsinnovation mellem civilsamfund og kommune', som Velux fonden har bevilliget midler til og som gennemføres i et samarbejde mellem Slagelse Kommune, SYMB og Professionshøjskolen Absalon i 2019-2022. Tak til deltagere i Slagelse Kommune og SYMB for deltagelse i projektet og til Dorethe Bjergkilde, Lonni Hall og Tine Murphy fra Professionshøjskolen Absalon, som alle har deltaget i projektets feltarbejde og i sparring om analytiske perspektiver og pointer fra projektet.

Referencer

- Alvesson, M. & D. Kärreman (2007): Constructing mystery: Empirical matters in theory development, *Academy of Management Review*, 32 (4): 1265-1281.
<https://doi.org/10.5465/amr.2007.26586822>
- Alvesson, M. (2009): "At-home ethnography: Struggling with closeness and closure", Ybema, S., Yanow, D., Wels, H. & Kamsteeg, F. H. (Eds.) *Organizational ethnography: Studying the Complexity of Everyday Life*, London: SAGE.
- Baker, T. & Nelson, R.E. (2005). Creating something from nothing: Resource construction through entrepreneurial bricolage. *Administrative Science Quarterly*, 50(3), 329-366.
<https://doi.org/10.2189/asqu.2005.50.3.329>
- Bang, H. P., & Sørensen, E. (1999). Hverdagsmagerne: en udfordring til demokratiet og til samfundsforskningen. I Andersen, Jørgen Goul m.fl. (red.) (red.), *Den demokratiske udfordring*
- Blumer, H. (1954). 'What is Wrong with Social Theory?' *American Sociological Review*, Vol. 19, no.1, pp.3-10. <https://doi.org/10.2307/2088165>
- Clarke, A. E. (2003). Situational Analyses: Grounded Theory Mapping After the Postmodern Turn. *Symbolic Interaction*, 26(4), 553-576. <https://doi.org/10.1525/si.2003.26.4.553>
- De Vaujany, F., Leclercq-Vandelannoitte, A., & Holt, R. (2019). Communities Versus Platforms: The Paradox in the Body of the Collaborative Economy. *Journal of Management Inquiry*. First Published February 28, 2019. <https://doi.org/10.1177/1056492619832119>
- Ellström, P. E. (2010). Practice-based innovation: a learning perspective. *The Journal of Workplace Learning*, 22(1-2), 27-40. <https://doi.org/10.1108/13665621011012834>
- Fisher, G (2012) Effectuation, Causation, and Bricolage: A Behavioral Comparison of Emerging Theories in Entrepreneurship Research. *Entrepreneurship, Theory and Practice*.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2012.00537.x>
- Gartner, W B (2007) "Entrepreneurial narrative and a science of imagination," *Journal of Business Venturing*, 22(5): 613-627. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2006.10.003>

- Hjorth, D. (2005). Organizational entrepreneurship: With de Certeau on creating heterotopias (or spaces for play). *Journal of Management Inquiry*, 14, 386–398.
<https://doi.org/10.1177/1056492605280225>
- Hjorth, D. (2014). Entrepreneurship as organisation-creation. In R. Sternberg & G. Krauss, *Handbook of research on entrepreneurship and creativity* (pp. 97–121). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
<https://doi.org/10.4337/9781781004432.00011>
- Hjorth, D., & Holt, R. (2016). It's entrepreneurship, not enterprise: Ai Weiwei as entrepreneur. *Journal of Business Venturing Insights*, 5, 50–54. <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2016.03.001>
- Holt, R., & Sandberg, J. (2011) Phenomenology and Organization Theory, in Tsoukas, H. and Chia, R. (Ed.) *Philosophy and Organization Theory, Research in the Sociology of Organizations*. Vol. 32), Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S0733-558X\(2011\)0000032010](https://doi.org/10.1108/S0733-558X(2011)0000032010)
- Pink, S. (2009). *Doing Sensory Ethnography*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
<https://doi.org/10.4135/9781446249383>
- Pallesen, E. (2018). Creativity, play and listening: An auditory re-conceptualization of entrepreneurial creation in the context of New Public Management. *Organization Studies*, 39, 191–207. <https://doi.org/10.1177/0170840617717549>
- Popp A and Holt R (2012) The Presence of Entrepreneurial Opportunity, *Business History* 55(1): 9–28. <https://doi.org/10.1080/00076791.2012.687539>
- Spinoza, C., Flores, F., & Dreyfus, H. L. (1997). *Disclosing new worlds: Entrepreneurship, democratic action, and the cultivation of solidarity*. Cambridge, MA: MIT Press
- Steyaert, C. (2007). 'Entrepreneurship' as a conceptual attractor? A review of process theories in 20 years of entrepreneurship studies. *Entrepreneurship & Regional Development*, 19, 453–477.
<https://doi.org/10.1080/08985620701671759>
- Tilman, R. (2004) Ferdinand Tönnies, Thorstein Veblen and Karl Marx: From community to society and back?, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 11:4, 579–606.
<https://doi.org/10.1080/0967256042000292114>
- Tönnies, F. (1996) *Gemeinschaft and Gesellschaft*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Wegener, C., & Lippke, L. (2018). Hverdagsinnovation - kompetenceudvikling ind i boksen. I C.

Wegener, & B. Lausch (red.), Tæt på kompetenceudvikling (s. 89-98). Munksgaard.

<http://munksgaard.dk/SOSU/T%C3%A6t-p%C3%A5-kompetenceudvikling/9788762817388>

Ybema, S.B., Yanow, D., Wels, H., & Kamsteeg, F.H. (Eds.) (2009) Organizational ethnography:

Studying the complexities of everyday life. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446278925>